

никако не допуштам, да се они, који су се обавезали, и за сваку цену, па ма то било жртвом среће једне странке, - морају држати тог уговора; али то је извесно, да су они главно у овом питању а ако, као што Хумболт каже, немају уплива на законску слободу уговорних странака, погледом разрешења уговора (и ја сам сматрам, да у овом обзиру не могу бити од великог уплива), ипак на сваки начин играју знатну улогу, са гледишта моралне слободе. Оно лице, које се решило на корак, који се тако јако тиче интереса других њих, принуђено је, узети у обзир све ове околности, и одговорно је за јаде, који из тога могу нићи, ако није достојно уважило оне интересе. Ја правим ове очевидне примедбе, само с тога, да би боље изнео на углед, опште начело слободе, а не с тога, што бих хтео да расчистим ово нарочито питање, јер о њему се обично тако говори, као да би била само корист деце у главном, а корист одраслих лица сасвим мало важно,.

Споменуо сам већ један пут, да се с тога, што у опште нема приватних начела, слобода даје тамо, где би је требало одузети, а одузима тамо, где би је требало дати; шта више, европско чувство слободе изјављује се најснажније у оном случају, где никако није умесно. Нека буде сваком слободно, да ради у својим стварима по својој вољи, али када ради у место других, под изговором, да су туђи послови у једно и његови, не можемо му допустити исто толико слободе. Држава, поштујући, као светињу слободу свакога човека у његовим стварима, ипак дужна је најоштрије бдити над нама, како ми испуњавамо власт, коју нам је она поверила над другима. Ову дужност држава губи из вида, када се односи на односе породице, мада овај случај више важи, него сви остали заједно, јер је од непосредног уплива на човекову срећу. Овде не треба опширно да разлажемо, неограничену власт мужева над својим женама, јер ово зло могло би се сасвим уклонити, када би жена уживала сва она права и заштиту закона, коју има муж; и што се у овом питању, браниоци ове давнашње неправде, не позивају на слободу већ бране отворено силу. Испуњавању дужности, од стране државе, а нарочито у односу према деци, сметња је то што се слобода лоше схвата. Човек би помислио, да деца нису други образ родитеља, него да су баш оно, што и сами родитељи, јер тако бојажљиво чува јавно мњење неограничену и искључиву власт родитеља, да се закон у њу не умеша, и веома се плаши тога, него било ког другог мешања у своју слободу – а то је јасан доказ, колико већина људи веома воли силу, него слободу. Узмимо на пр. питање васпитања. Није ли близу памети, да држава има, да тражи, а и силом да тера, свако људско створење, које се роди као њен грађанин, бар на неки извесни степен васпитања? Али дајте човека, који ће имати срца, да призна и оживотвори ову истину. Ретко ће ко порицати, да родитељима (или по постојећем закону и обичају оцу), није најсветија дужност, да васпитају створење, које су родили да живи, да би оно могло тим васпитањем, да испуни, као што треба дужности, које има према себи и према другима. Када свако признаје, да је то најсветија дужност по оца, зашто онда неће у Енглеској нико ни да чује о томе, да оца ваља силом принудити на то.

Уместо, да се тражи од оца, да чини напоре и жртве за васпитање своје деце, оставља му се и онда, када се други понуде, да му децу бадава васпитавају, на вољу, хоће ли то примити или не. Још се не признаје, да је морални злочин, и према злосретном детету и према друштву, изродити децу, а не старати се, не само за рану, која им је нужна телу,